

A KIMERÍTŐ ÉS AZ INFORMÁCIÓS FÓKUSZ A LENGYEL NYELVBEN

Patona Mária

1. Célkitűzés¹

Az eddigi lengyel kutatások a fókusztérenként érintőlegesen tárgyalták; szintaxisának és szemantikájának teljes körű kifejtése generatív keretben továbbra is feldolgozásra vár. Egy korábbi tanulmányban (Patona 2010) amellet érveltem, hogy a lengyel nyelvben két fókusztérenként van: a mondat bal perifériáján egy [+kontrasztív] jeggyel rendelkező preverbális, azonosító fókusztérenként, a mondat jobb perifériáján pedig az információs fókusztérenként. Jelen kutatásban e két fókusztérenként jellemzésén túl további eredményeket is bemutatok: a tanulmány második részében az azonosító fókusztérenként [+kimerítő] jeggyét is vizsgálom, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon a magyar nyelvhez hasonlóan a lengyelben is kötelező-e a preverbális fókusztérenként [+kimerítő] jeggye. Emellet az orosz nyelv szintaxisával foglalkozó, a fókusztérenként szempontjából releváns irodalom bemutatása után egy olyan szintaktikai elemzést javaslak, melyből levezethető valamennyi lengyel mondatváltozat szórendje, értelmezése és prozódiaja.

2. A lengyel nyelv szórendje és hangsúlyozása

2.1. A lengyel szórend

A fókusztérenként tárgyalása előtt elengedhetetlen bizonyos nyelvi adatok ismertetése: a lengyel szórend és hangsúlyozás bemutatása dióhéjban. Ezt, valamint a kutatásban szereplő valamennyi nyelvi adatot lengyel anyanyelvi beszélőkkel készített tesztek alapján közlöm.²

A hagyományosan szabad szórendűnek ismert lengyel nyelv egyetlen egyszerű mondatának esetében a mondatrészek (Subject–S, Verb–V, Object–O) összes lehetséges kombinációjából képzett mondat típus helyes mondatot eredményez (1). A szórendet természetesen bizonyos grammatikai szabályszerűségeken kívül (Szwedek 1976, Świdziński 1978) befolyásolhatja többek között a tranzitivitás, az összetevők hossza (Eschenberg 2008) vagy a topikok

¹ Köszönettel tartozom É. Kiss Katalinnak, Surányi Balázsnak és a tanulmány névtelen lektorának megjegyzéseikért, segítségükért.

² Tíz 20 és 50 év közötti lengyel anyanyelvi beszélővel készült el a kérdőív.

különböző fajtái (Frascarelli–Hinterhölzl 2007). Egy háromösszetevős mondatnak azonban mind a hat variációja elképzelhető.

- (1) a. SVO Zbyszek prosił barszcz³
 Zbyszek-NOM kér-PAST.3SG céklaleves-ACC
 ‘Zbyszek kért egy céklalevest.’
- b. SOV Zbyszek barszcz prosił.
 ‘Zbyszek céklalevest kért.’
- c. OSV Barszcz Zbyszek prosił.
 ‘Céklalevest Zbyszek kért.’
- d. OVS Barszcz prosił Zbyszek.
 ‘Céklalevest kért Zbyszek.’
- e. VSO Prosił Zbyszek barszcz.
 ‘Kért egy céklalevest Zbyszek.’
- f. VOS Prosił barszcz Zbyszek.
 ‘Zbyszek kért egy céklalevest.’

Az (1)-ben felsorolt lehetőségek közül azonban csak az egyik neutrális, kontextustól független; ez a lengyel nyelvben a tranzitív igéket tartalmazó mondatoknál SVO. Ha a szórend variálásával eltérünk ettől, akkor annak hatása lehet a diskurzusra; a mondatok már nem ugyanarra a kérdésre fognak válaszolni. Az SVO-tól eltérő mondat típusoknál valamilyen műveletet feltételezünk (topikalizáció, fókuszálás, extrapozíció). A fókusz azonban nem csak az összetevők sorrendje, hanem a hangsúly is jellemzi, ezért feltétlenül meg kell említenünk a lengyel nyelv hangsúlyozási lehetőségeit.

2.2. Hangsúlyozási lehetőségek

Alábbiakban egy négyösszetevős mondat hangsúlyozási lehetőségeit vizsgáltam. A (2a)-ban szereplő, SVO szórendű mondat négyféle hangsúlymintázattal ejthető ki, minden egyes tagja külön-külön hangsúlyozható attól függően, hogy milyen kérdésre válasz a mondat.

- (2) a. Sienkiewicz pożyczył swoje pióro Prusowi.
 Sienkiewicz-NOM kölcsönad-PAST.3SG saját toll-ACC.SG Prus-DAT
 ‘Sienkiewicz kölcsönadta Prusnak a tollát.’
- b. Sienkiewicz pożyczył swoje pióro Prusowi.
 ‘Sienkiewicz adta kölcsön Prusnak a tollát.’

³ A továbbiakban az aláhúzott összetevő az információ, a kapitálissal jelölt összetevő az azonosító fókusz jelöli, és egyúttal a hangsúlyos elemeket is megmutatja. Ezek hiányában a mondat-hangsúlyt továbbra is a szaggatottan aláhúzott összetevő jelöli.

c. *Sienkiewicz pożyczył swoje pióro Prusowi.*

‘Sienkiewicz kölcsönadta Prusnak a tollát.’

d. *Sienkiewicz pożyczył swoje pióro Prusowi.*

‘Sienkiewicz Prusnak adta kölcsön a tollát.’⁴

Habár a szórend szabadságával kapcsolatban megállapítottuk, hogy egy mondat fő összetevői szabadon variálhatóak, az egyes szórendi lehetőségek befolyásolják a diskurzust, a mondat igazságfeltételei is megváltozhatnak. Ugyanígy szinte bármelyik összetevő hangsúlyozható a mondat bármely pontján, ugyanakkor vannak preferáltabb olvasatok. Valójában abból kell kiindulnunk, hogy minden nyelvben van egy tipikus hangsúlymintázat, amely a mondatok, sőt már a szavak szintjén is kirajzolódik, és azt mutatja meg, hogy a nyelv hova helyezi természetes hangsúlyát. A lengyel nyelvben ez a mondat jobb perifériájára esik (Derwojedowa *et al.* 2005). A nukleáris hangsúlyszabály (*Nuclear Stress Rule*) értelmében a lengyel nyelvben a mondat jobb szélső lexikális kategóriája rendelkezik a természetes mondathangsúlyval, minden más hangsúlymintázatot ennek fényében kell értelmeznünk. Ennek értelmében a neutrális mondat természetes hangsúlymintázata:

(3) a. *Chopin odwiedził Franciszka Lisztą.*

Chopin-NOM meglátogat-PAST.3SG Ferenc-ACC.1SG Liszt-ACC.1SG

‘Chopin meglátogatta Liszt.Ferencet.’

Így a jelen kutatás szempontjából azok az esetek érdekesekek, ahol ettől eltérő hangsúlymintázatot találunk, például az ige után, de nem mondatzáró pozícióban (4), vagy ige előtt (5-6). Ez utóbbi az azonosító fókusz, mely [+kontrasztív] jeggyel rendelkezik.

(4) *Sienkiewicz pożyczył Prusowi swoje pióro.*

‘Sienkiewicz Prusnak adta kölcsön a tollát.’

(5) *Barszcz prosił Zbyszek.*

‘Céklalevest kért Zbyszek.’

(6) *Chopin w Paryżu zmarł.*

‘Chopin Párizsban halt meg.’

⁴ Egyes lengyel mondatok magyar megfelelőinek megadásakor a lengyelben posztverbális, a magyarban preverbális fókusz található. A magyarban a fókuszmozgatás gyakoribb és jelöletlenebb, mint a lengyelben, a magyarban így olykor akkor is kimerítő azonosító fókusz kívánczik, amikor a lengyel információs fókusz használ. A két mondat struktúrája azért is tér el egymástól, mert a lengyel a preverbális fókusz elsősorban kontrasztív kontextusban alkalmazza, a magyar preverbális fókusz alkalmazása viszont szélesebb körű.

3. A szláv nyelvek fókuszának szintaxisa és szemantikája korábbi elméletekben

A szláv nyelvek fókuszait is tárgyaló nyelvészeti munkák közül T. H. King (1995), A. Neeleman és E. Titov (2009), M. Dyakonova (2009), J. F. Bailyn (2011) és A. Eschenberg (2000, 2008) írásait szeretném bemutatni. Más elméleti keretben és más fontos elemeket kiemelve valamennyien hozzátettek a szláv fókusz szintaktikai és szemantikai elemzéséhez.

3.1. Tracy Holloway King

King 1995-ös disszertációjában fektette le az orosz szórend, topik- és fókusz-szerkezet alapjait, s alig találunk az e témával foglalkozó szláv művek között olyat, mely ne King tanulmányára építkezne. A szerző kétféle fókuszról tárgyal: az információs fókuszról, amely mondatzáró pozícióban, és a kontrasztív fókuszról, amely preverbális pozícióban áll. Az információs fókusz a prágai terminológiában a rémának felel meg, az új információ hordozója, válasz valamely kérdésre. A téma a már ismert mondatrész, melyet a válaszban megismételünk. A kontrasztív fókusz ezzel szemben a mondat bal periferiáján található, és mindig valamilyen szembeállítást fejez ki. King elméletének bemutatása előtt érdemes megvizsgálni a kontrasztivitás fogalmát.

E terminus megkerülhetetlen, ha fókusszal foglalkozó generatív munkáról van szó, az egyes elméletekben azonban árnyalatnyi eltérések lehetnek a fogalom definiálásában. Egyes kutatók (például Kenesei 2006) szerint a preverbális fókusz kötelezően kontrasztív, hiszen a kontrasztot mint alternatívák közül való választást értelmezi. Mások szerint (É. Kiss 1998) a magyar nyelvben a preverbális fókusz nem kötelezően kontrasztív, hiszen nem szükséges, hogy az alternatívák zárt halmazát tekintsük, azaz hogy ezek expliciten jelen legyenek, míg más nyelvekben ennek a feltételnek teljesülnie kell. King és további szláv munkák (Bailyn 2011) a preverbális fókusz kontrasztív olvasatát veszik át. Dyakonova is elismeri a kontraszt jelenlétét, de azt az úgynevezett diskurzushoz való kötés (D-linking) egy speciális típusának tartja.

King az előfeltevéssel is foglalkozik. A preverbális fókusz tartalmazó mondat preszuppozícióból és fókuszról áll, a fókusz az, amire rákérdezzünk, s az előfeltevésben lévő változót azonosítja.

- (7) [JAZZ-PIANISTA]_i mal'čiki slušali [vystuplenie t_i] (a ne jazz-gitarista).
dzsesszzongorista-GEN.SG fiú-NOM.PL hallgat-PAST.PL előadás-ACC.SG és nem dzsesszgitáros-GEN.SG
'A fiúk a DZSESSZZONGORISTA előadását hallgatták (és nem a dzsesszgitárosét).'
- (Neeleman–Titov 2009: 519)

A kimerítő és az információs fókusz a lengyel nyelvben

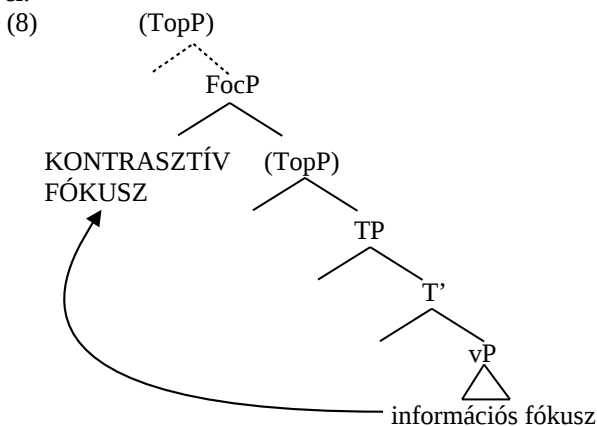
A mondat előfeltevése, hogy valakinek az előadását meghallgatták a fiúk, a preverbális fókusz pedig azonosította ezt a valakit: a dzsesszzongoristát.

Az orosz fókuszt King szerint a pozíció és a hangsúly jelöli. Az ige előtti kontrasztív fókusz feltétlenül hangsúlyos, míg a mondatzáró információs fókusz a természetes mondathangsúlyból fakadó hangsúlya van.

1. táblázat. Az információs és a kontrasztív fókusz összehasonlítása

	Információs fókusz	Kontrasztív fókusz
Mondatbeli pozíció	A mondat jobb periferiáján	Ige előtt
Hangsúly	Neutrális	Fókuszhangsúly
Kiinduló pozíció	VP-ben	VP-ben
Végpozíció	VP-ben	Az ige elé emelkedik

King szerint egy orosz fókuszos mondatot tehát a következőképpen képzelhetünk el:

3.2. Ad Neeleman és Elena Titov

A szerzőpáros 2009-es tanulmánya nem javasol szerkezeti elemzést, hanem elsősorban a pre- és posztverbális fókusz jegyeit vizsgálja. A fókusz Kingnél már bemutatott értelmezésének alátámasztásához sorolnak fel három érvet, mellyel a preverbális fókusz kontrasztivitását bizonyítják. A kimerítősegről – Kinghez hasonlóan – ők sem szólnak.

A kontrasztív fókuszt két jegy jellemzi: [+kontraszt], [+fókusz]. Az információs fókusz ezzel szemben csak [+fókusz] jeggyel bír, és mondatzáró pozícióban helyezkedik el. Amennyiben a fókusz a mondat első helyén található, a [+kontrasztív] jegy viselése érdekében emelkedett fel abba a pozícióba.

- (9) a. [_{CP}... [fókusz]]
 b. [_{CP}[fókusz, kontraszt]_i ..._{t_i}]

Első érvük, hogy az orosz nyelv fókuszai kiegészítő disztribúcióban állnak, azaz egyazon mondatban nem jelenhet meg egyszerre a kontrasztív és az információs fókusz is, mert mindkettő mondatzáró pozícióban generálódik, tehát egy helyért „versenyeznek”.

- (10) a. *Moi druž'ja nikogda ničego ne čitajut.*⁵
 enyém-PL barát-NOM.PL soha semmi-GEN nem olvas-PRES.PL
Xotja éto ne sovsem tak. Est' odno isključenje:
 pedig ez-EXPL nem egészen így van-PRES egy-NUM kivétel-NOM.SG
**IVAN inogda čitaet ŽURNALY.*
 Iván-NOM néha olvas-PRES.3SG újság-ACC.PL
 'A barátaim soha nem olvasnak semmit. Ez nem teljesen így van.
 Van egy kivétel:*IVAN néha olvas ÚJSÁGOT.'

- b. *Moi druž'ja nikogda ničego ne čitajut. Xotja éto ne sovsem tak.*
Est' odno isključenje. Éto isključenje IVAN.
 ez-EXPL kivétel-NOM.SG Iván-NOM
On inogda čitaet ŽURNALY.
 ő-NOM néha olvas-PRES.3SG újság-ACC.PL
 'Ez a kivétel IVÁN. Ő néha olvas ÚJSÁGOT.'

(Neeleman-Titov 2009: 516)

A szerzőpáros második bizonyítéka a hatókör. Azt állítják, hogy a kontrasztív és az információs fókusz is ugyanabban a pozícióban veszi fel hatókörét. A (11a) és (11b) mondatoknál az egzisztenciális kvantor (*egy fiú*) mindkét esetben nagyobb hatókörrel rendelkezik, mint az univerzális (*minden lány*), függetlenül attól, hogy az a mondat kezdő pozíciójába kerül-e, vagy *in situ* fókusz marad. A mozgatóst a [+kontrasztív] jegy motiválta.

- (11) a. *Odin mal'čik ljubit každyju devočku.*
 egy fiú-NOM.SG szeret-PRES.SG minden-ACC.SG lány-ACC.SG
 'Egy fiú szeret minden lányt.'

- b. [_{KAŽDUJU DEVOČKU}]_i *ja xoču čtoby odin mal'čik ljubil t_i*
 minden-ACC.SG lányt én akarom hogy egy fiú szeret-PAST.SG
 'MINDEN LÁNYT akarom, hogy szeressen egy fiú.'

(Neeleman-Titov 2009: 517)

⁵ Az ebben a mondatban közölt jelölések a szerzők (Neeleman–Titov 2009) saját jelölései.

A fókuszált mondat kizárja azt az értelmezést, hogy minden lányt más-más fiú szeret.

Végül a szétszakított birtokos a harmadik bizonyíték arra, hogy mindkét fókusz a mondat végén generálódik. Az orosz nyelvben megengedett, hogy a birtok eltávolodjon a birtokostól. A Kingnél már bemutatott (12)-es mondatnál azt láthatjuk, hogy egy kontrasztív fókuszos elemet ki lehet emelni egy nagyobb összetevőből. A kiemelés többi tagja viszont csakis mondatzáró pozícióban jelenhet meg. A kontrasztív fókuszt tehát csak a leghátsó pozícióból lehet kiemelni. Titovék harmadik érve azt mutatja, hogy ha nem VP-végi fókuszpozícióból emeljük ki a kontrasztív fókuszt, akkor nem lehet fókuszálni, a fókusz tehát mondatzáró pozícióban generálódik.

(12) a. [JAZZ-PIANISTA]₁ mal'čiki slušali [vystuplenie t₁] (a ne jazz-gitarista).
'A fiúk a DZSESSZZONGORISTA előadását hallgatták (és nem a dzsesszgítárosét).'

b. *[JAZZ-PIANISTA]₁ mal'čiki [vystuplenie t₁] slušali (a ne jazz-gitarista).
(Neeleman–Titov 2009: 519)

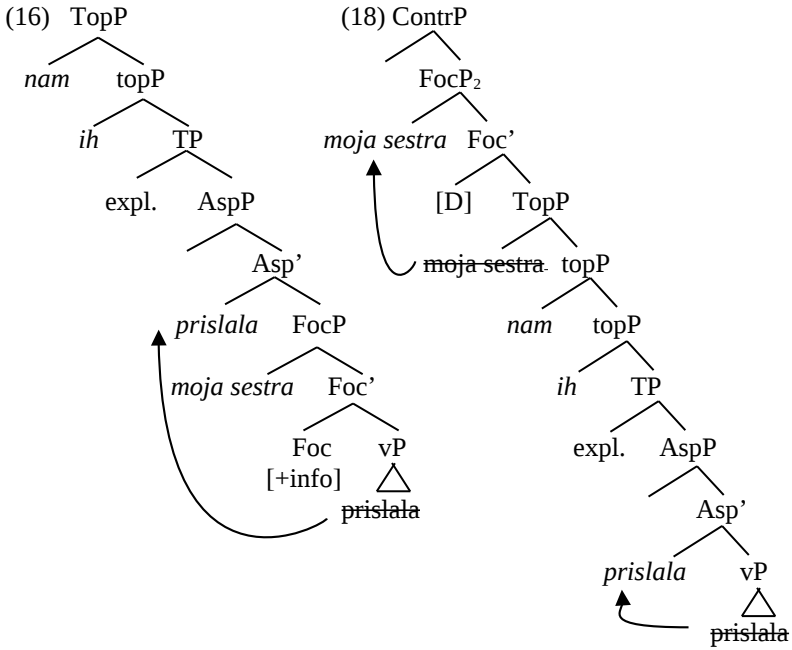
3.3. Marina Dyakonova

Dyakonova (2009) elmélete gyökeresen eltér a korábbiaktól, s ő a szerkezeti ábrázolásra is kísérletet tesz. Abban egyetért az eddigi nézetekkel, hogy az orosz nyelv fókusza mondatzáró pozícióban van. Mivel nem feltétlenül közvetlenül az ige után jelenik meg, a szerző a posztverbális fókusz helyett a mondatzáró fókuszpozíció megnevezést javasolja. Az ebben a pozícióban megjelenő információs fókusz a FocP₁ specifikálójában jelenik meg, mely közvetlenül a vP felett generálódik, és [+info] jeggyel rendelkezik. A felszíni szerkezet eléréséhez az információs fókusz a VP kiürítésével kapja meg mondatzáró pozícióját. Dyakonova példáiban először egy mondatzáró pozícióban megjelenő tárgyat, majd egy ugyanott megjelenő alanyt vizsgál. Előbbi kanonikus, utóbbi nem kanonikus pozícióban van.

Ha a hangsúlyos tárgy a kanonikus helyén van (mondatzáró pozícióban), akkor FocP₁ specifikálóban generálódik, hogy [+info] jegyét megkapja. A felszíni szerkezet úgy jön létre, hogy az ige FocP elé mozog.

(13) Ol'ga nam vyslala fotografii.
Olga-NOM mi-DAT küld-PAST.SG fénykép-PL.ACC
'Olga küldött nekünk fényképeket.'

(Dyakonova 2009: 156)

Dyakonova elméletének másik újdonsága, hogy a hagyományos terminológiában kontrasztívként ismert fókusz és az információs fókusz nem a [+kontrasztív] vagy a [+kimerítő] jegyében különbözik, hanem abban, hogy az alsó, információs fókusznak (FocP₁) [+info] jegye van, a felső, kontrasztív fókusz-
nak (FocP₂) pedig megmarad az [+info] jegye, emellett azonban van egy [+D] jegye is. A D jegy a *D-linking* fogalmát takarja, mely a későbbiekben kifejtésre kerül. A kontrasztív fókusz-
nak tehát nem [+kontrasztív], hanem [+D] jegye van, a kontrasztív értelmet a felette megjelenő ContrP-nek köszönheti (18). Ha tehát a hangsúlyos alany kanonikus pozícióban található, és kontrasztív értelmű, akkor a TopP-ben generálódik, ahonnan a felső (FocP₂) fókuszpozíció specifikálójába mozog. Ugyanígy, ha tárgyi fókusz jelenik meg kontrasztív értelmű fókuszpozícióban, akkor a felső fókuszpozícióba (FocP₂) mozog.

Összefoglalva Dyakonova elméletét azt mondhatjuk, hogy az oroszban két fókuszpozíciót feltételezünk, hogy a mondatzáró pozícióban megjelenő alanyi fókuszt is magyarázni tudjuk. A közvetlenül a vP felett megjelenő

FocP₁-nek [+info] jegye van, itt generálódnak információs fókuszként a posztverbális fókuszok. A feljebb megjelenő FocP₂ specifikálójába pedig a [D] jegyet viselő fókuszok emelkednek. A kontrasztivitásért a ContrP felelős.

Dyakonova a fókusz szemantikájának elemzésére is vállalkozik. Korábbi elméletek (például King 1995) ismertetése után olyan tesztek sorozatot fel, melyekkel a szűk, illetve tág, a kontrasztív és a kimerítő fókusz tesztelhető.

- (19) a. *Petrovy letom v PRAGU_i poedut t_i*
 Petrov-NOM.PL nyár-INSTR -ba_{pp} Prága-ACC megy-PRES.PL
 ‘Petrovék nyáron Prágába utaznak.’
- b. % *Net! Oni ešče v.....Věnu planirovali.*
 nem ők-NOM még -ba_{pp} Bécs-ACC tervez-PAST.PL
 ‘Nem! Bécsbe is tervezték.’
- c. *A takže v.....Věnu.*
 és is -ba_{pp} Bécs-ACC
 ‘És Bécsbe is.’

(Dyakonova 2009: 70)

A (19a) mondat (b) folytatása kimerítő, a (c) folytatása viszont nem az. Dyakonova a tesztelés során megállapította, hogy az anyanyelvi beszélők közül mindenki elfogadta a nem kimerítő választ, a kimerítő folytatást viszont csak néhányan. Ebből a szerző arra következtetett, hogy a TP és a vP közötti szakaszban található fókusz (*Middle Field* fókusz) nem kötelezően kimerítő. Ugyanígy a következő példával Dyakonova arra világít rá, hogy a bal periférián elhelyezkedő fókusz sem kötelezően kimerítő:

- (20) a. *PETROVA načal'stvo v komandirovku poslalo.*
 Petrov-ACC vezetőség-NOM.SG -ra_{pp} üzleti út-ACC.SG küld-PAST.SG
 ‘A vezetőség PETROVOT küldte el az üzleti útra.’
- b. *Npravda! Ešče i SOKOLOVA.*
 nem igaz Még is Sokolov-ACC
 ‘Nem igaz! SOKOLOVOT is (elküldte).’
- c. *I SOKOLOVA tože.*
 és Sokolov-ACC is
 ‘És SOKOLOVOT is.’

(Dyakonova 2009: 71)

Indoklása ugyanaz, mint a (19) mondatnál: az anyanyelvi beszélők közül néhányan elfogadták a kimerítő (b) és a nem kimerítő (c) folytatást is, míg mások csak a nem kimerítőt tartották helyesnek, és tagadták a kimerítőt. Érvelésével kapcsolatban azonban az a probléma merül fel, hogy példája

valójában nem tagadja a kimerítőséget, ugyanis a magyar nyelvben is létező jelenséget mutat be: a beszélő valamely okból kifolyólag korrigálja az elhangzott információt, jelen esetben kiegészíti azt. Így nem a kimerítőség sérül, hanem két elemre lesz igaz a kimerítőség.

Egy hasonló tesztben is ugyanerre a következtetésre jutott a szerző:

- (21) % *Ne jubku mne mama sšila,*
nem szoknya-ACC.SG én-DAT anya-NOM.SG varr-PAST.SG
a jubku.....i.....bluzku.
hanem szoknya-ACC és blúz-ACC
'Nem szoknyát varrt nekem anya, hanem szoknyát és blúzt.'

(Dyakonova 2009: 71)

Ebben a példamondatban a kimerítőséggel kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy ugyanaz a lexikai egység először tagadva, majd állítva ellentmondáshoz vezet-e. Ha nem, akkor az adott egységnek kimerítő olvasata van. Ezt a mondatot nem minden anyanyelvi beszélő fogadta el helyesnek, az ő grammatikájukban az ige előtti fókusz nem kimerítő.

Egy esetben fogadja el Dyakonova a kötelező kimerítőséget: a *csak* után.

A kontrasztivitással kapcsolatban a szerző egyetért a korábbi elméletekkel, és elismeri a preverbális fókusz kontrasztív értelmezését, ugyanakkor kimutatja, hogy bármely fókusznak, így az információsnak is lehet kontrasztív és kimerítő értelmezése. Ezt a lengyelrel kapcsolatban az általam végzett tesztek is alátámasztották. Dyakonova az alábbi mondat háromféle jelentését tüntette fel, és a beszélőknek ki kellett választania, hogy a mondatnak melyik a megfelelő jelentése. A várható (a), kontrasztív (b), és kimerítő (c) közül a tesztalanyok mindegyik választ lehetségesnek tartották. Ezzel a teszttel nem az információs fókusz kötelező jegyeit vizsgálta, hanem azt mutatta ki, hogy a fókusz nem csak preverbálisan rendelkezhet kontrasztív és/vagy kimerítő olvasattal.

- (22) *Mama zvonila v.....piatnicu.*
anya-NOM.SG telefonál-PAST.SG -on_{PP} péntek-ACC
'Anya pénteken telefonált.'

(Dyakonova 2009: 67)

- a. Péntek az egyik nap, amikor telefonált.
- b. Pénteken telefonált, nem hétfőn.
- c. Péntek volt az egyetlen nap, amikor telefonált.

Ezt a jelenséget Dyakonova azzal magyarázza, hogy valójában nem ezek (kontrasztivitás és kimerítőség) a szemantikai jegyek a döntőek, hanem a D-kötés (*Discourse-linking*). Diskurzushoz kötött jegye azoknak az összetevőknek van, melyek referense már jelen van a kontextusban. Ez az az elem, melyet referenciális adottságának köszönhetően „jobban várunk”. Dyakonova azt is magyarázza, hogy az eddigi elméletek miért tartják kontrasztívna a preverbális fókusz: a két fogalom tulajdonképpen ugyanarra referál, de az adott halmaznak a kontrasztivitás esetében legalább kételeműnek kell lennie, míg a D-kötésnél nincs ilyen feltétel, elég egy elem is, beleértve a már adottat. A kontrasztivitás tehát valójában D-kötés, ha az adott halmaz legalább kételemű. Ezért fordulhat elő, hogy az információs fókusz kontrasztívna tűnik, valójában azonban a D-kötés jellemzi.

Összefoglalva Dyakonova elméletét a fókusz szemantikájáról, az eddigiektől eltérő módon nem a hagyományos fogalmakkal jellemzi azt, hanem felhasználja a Pesetsky (1987) által bevezetett jegyet, a D-kötést, mely a korábbi diskurzushoz való kötöttséget jelenti, s ez a jegy alkalmas arra is, hogy a posztverbális fókuszok nem várt tulajdonságait (például a kontrasztivitást) magyarázza. Az ő elméletét is felhasználva gondolja tovább Bailyn a fókusz szintaxisát.

3.4. John Frederick Bailyn

Az az alapvető különbség Bailyn (2011) és Dyakonova (2009) elmélete között, hogy míg Dyakonova két fókuszos frázist is bevezet, addig Bailyn egyet sem. A nem-kartografikus (*non-cartographic*) nézet egyik legjelesebb képviselője ugyanis Rizzi (1998) elméletével szemben nem tulajdonít minden összetevőnek külön projekciót, azokat nem adjunktumként kezeli, hanem három alapvető frázist engedélyez: vP-t, TP-t és CP-t. Minden más összetevőt ezekhez adjungálva helyez el a szerkezeti rajzon: a megfelelő helyre adjungálva jön létre a topik és a fókusz helye is. Bailyn úgy véli, hogy a szláv topik- és fókuszjelenségek olyan variabilitást mutatnak, melyet a kartografikus nézet nem tud magyarázni. Az orosz (és más szláv) szintaxisokban nem egyértelmű a topik és a fókusz szerkezeti helye, preverbálisan szinte bárhol megjelenhet, így ha TopP-t és FocP-t feltételeznénk, esetleges megoldásokat kaphatnánk. Egyetlen esetben vezeti be a fókuszos frázist: a szétszakított (*cleft*) mondatoknál, melyek kötelezően FocP-t szelektálnak.

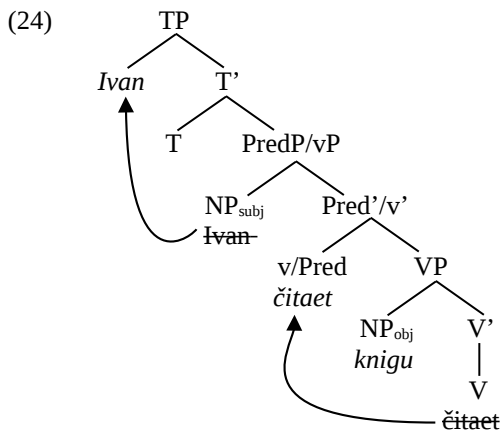
Ezzel szemben jelen tanulmány Rizzi álláspontját követi. Ennek egyik oka, hogy a dolgozat témájaként megjelölt fókuszos projekció csak a kartografikus keretben jelenik meg látványosan. Fontosabb viszont, hogy a lengyel

mondatszerkezet egy univerzális keretbe illesztve jelenjen meg, s ehhez Rizzi elméletéből kell kiindulni. Továbbá Bailyn azon állítása is megkérdőjelezhető, hogy a kartografikus nézet nem tud magyarázni bizonyos szlávban előforduló jelenségeket, hiszen éppen Rizzi elmélete az, mely például a FocP alatt a TopP-t is megengedi.

Bailyn is leszögezi, hogy az orosz nyelv természetes mondathangsúlya mondatzáró pozícióban van, tehát az információs fókusz az igétől jobbra található. Ehhez a minden mondatban kötelezően megjelenő jobb fókuszhoz nem rendel FocP-t, és É. Kiss (1998) leírását követve *in situ* fókusznak tartja.

- (23) *Ivan čitaet knigu.*
 Iván-NOM olvas-PRES.SG könyv-ACC.SG
 'Iván olvas egy könyvet.'

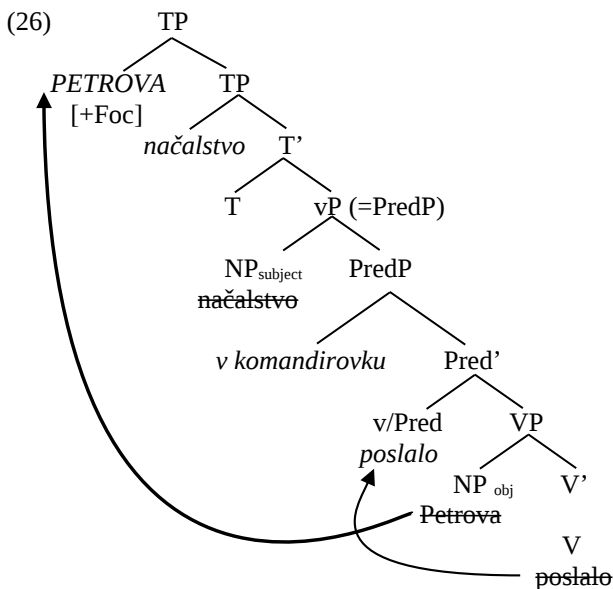
(Bailyn 2011: 253)

Ezzel szemben a bal vagy kontrasztív fókusz erős hangsúly, úgynevezett fókuszos intonáció jellemzi, mely nincs jelen minden mondatban. A felszíni szerkezet mozgatással jön létre. Bal fókusznak is nevezzük, mert az igétől balra bárhol megjelenhet, és nem csak bal periférián, mint azt Neeleman–Titov (2009) feltételezi. Az oroszban a fókusz az ige előtt bárhova mozoghat az adjungálás műveletével: TP vagy vP mellé.

- (25) *PETROVA načal'stvo v komandirovku poslalo.*
 Petrov-ACC vezetőség-NOM.SG -ra_{PP} üzleti út-ACC.SG küld-PAST.SG
 'A vezetőség PETROVOT küldte el az üzleti útra.'

(Dyakonova 2009: 71)

A topik a TP specifikálójába emelkedik, a fókusz a TP-re adjungálva jelenik meg, az ige pedig a Pred fejbe mozog. A többszörös topikról a szerző nem szól.

A fókusz szemantikájához Bailyn is hozzászól: a kimerítőséget tekintve átveszi Dyakonova fent bemutatott, cáfolható érvét, a [+kontrasztív] jeggyel kapcsolatban pedig Kinget (1995) és Neeleman–Titovot (2009) idézi. Utóbbi cáfolva Bailyn azt állítja, hogy nemcsak a mondat élén elhelyezkedő fókusz-nak van kontrasztív olvasata, hanem minden igtől balra elhelyezkedő fókusz-nak. A posztverbális fókusz szemantikai jegyeit nem tárgyalja, Eschenberg (2000, 2008) tanulmányai ellenben éppen ezeknek vizsgálatát tűzték ki célul.

3.5. Ardis Eschenberg

Eschenberg két cikke jelenti a téma első, és tudomásom szerint az egyetlen olyan összefoglalását, mely a lengyel fókusz vizsgálatához érdemben hozzátesz. Elméleti kerete az RRG (*Role and Reference Grammar*), s inkább problémafelvetés, mint új elmélet felvázolása. Témája elsősorban a preverbális és a posztverbális alanyi fókusz viselkedése. Ugyan szerkezeti elemzést nem javasol, két fókuszt különböztet meg, melyeket preszupponált, illetve nem preszupponált fókuszoknak nevez, előbbi a bal periférián lévő kontrasztív, utóbbi a mondatzáró információs fókusznak felel meg. Ha egy tranzitív mondatban az alanyi fókusz a kanonikus helyén, tehát preverbális pozícióban található, akkor nem preszupponált. Ugyanez érvényes a tárgyi fókuszra, ha kanonikus helyén, posztverbálisan helyezkedik el. (Eschenberg szerint ugyanis a preszupponáltság kizárólag a mozgató függvénye.) Ezzel szemben a nem kanonikus alanyi fókusz mondatzáró pozícióban és a tárgyi fókusz a bal periférián preszupponált. A kérdés hasonló, mint amit Dyakonova már felvetett: hogyan lehet elképzelni a preszupponált fókusz szerkezeti helyét mondatzáró pozícióban? Eschenberg nem keresi a választ, viszont nyelvi adataival és megállapításaival Dyakonova elméletét támasztja alá. A [+kimerítő] jegy kapcsán Szabolcsi (1981) tesztjét felhasználva állapítja meg, hogy a lengyel preverbális fókusz kimerítő.

Összefoglalva a fenti elméleteket azt láthatjuk, hogy King 1995-ös publikációja óta számos szerző tett kísérletet a szláv nyelvekben, főként az oroszban megjelenő fókusz elemzésére. Kiindulópontjuk, hogy az orosz nyelvben két fókuszpozíció van: az ige előtt, illetve a mondat végén. King és Neeleman–Titov ezeket jellemzi, Dyakonova szemantikai elemzést is nyújt, Eschenberg pedig az alanyi fókuszt teszi vizsgálat tárgyává. Bailyn az eddigi szakirodalom szintézisét adja. A különböző elméleti keretekben felvázolt fókuszelméletek más-más jellegzetességeinek megragadása után azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy a preverbális pozícióba emelt fókusz kontrasztív és kimerítő tulajdonságokkal rendelkezik az orosz nyelvben. A tanulmány további részében a lengyel nyelvre szeretném mindezeket kimutatni, előtte azonban a [+kimerítő] jegyet szeretném részletes elemzés tárgyává tenni.

4. A kimerítő jegy fogalma

E jegy fogalmának definiálására magyar kutatók vállalkoztak a legeredményesebben a generatív irodalomban. A [+kimerítő] jegy meghatározását Szabolcsi (1981, 1983) alapozta meg, aki kimerítő felsorolásként jellemezte,

azaz a [+kimerítő] jegy azon dolgok kimerítő felsorolását adja, melyekre a predikátum igaz.

(27) JÁNOS cigarettázott.

$\forall x[\text{cigaretázott}'(x) \leftrightarrow x=\text{jános}']$

Minden x-re, x akkor és csak akkor cigarettázott, ha x = János.

Kenesei (1986) pontosította a [+kimerítő] jegyet: szerinte a fókusz funkciója az azonosítással való kizárás. Az azonosítás mozzanatának hordozója az univerzális kvantorral szemben a iota operátor.

(28) $\iota x. [\text{cigaretázott}'(x)] = j, x \in R$

A fogalom újabb módosítása É. Kiss Katalin nevéhez fűződik (1998), aki kimerítő azonosításként jellemzi a fókusz funkcióját. Ehhez egy fókuszoperátort feltételez, mely kimerítően azonosítja egy halmaz azon részhalmazait, melyre a mondatban kifejezett állítás igaz, kizárva a kiegészítő részhalmazt. Újabb munkáiban (2006) a fókusz specifikáló predikátumként értelmezi, mely referenciálisan azonosítja a mondat preszupponált része által meghatározott halmazt, felsorolva annak elemeit.

A [+kimerítő] jeggyel kapcsolatos egyik legújabb elmélet Horváth (2004) nevéhez fűződik. EIOP elmélete szerint a preverbális pozíció a magyarban egy kvantorpozíció, ahol azok az összetevők találhatók, melyek összekapcsolódtak az úgynevezett EI operátorral. Ezt a kimerítő azonosításra (*Exhaustive Identification*) szolgáló operátort függetleníti a fókusz korábbi terminológiában ismert jegyeitől, s így az igétől balra található összetevőknek olyan szemantikai tulajdonságokat feltételez, ahol a kimerítő azonosítás a legrelevánsabb jellemző. A fókusz terminus Horváthnál nem jelenti a preverbális azonosító fókusz, hanem szűkített, pragmatikai-prozódiai tulajdonságú információs fókuszként jellemezhető.

A preverbális fókusz [+kimerítő] jegyével kapcsolatban nem mindenki ért egyet. Dyakonova (2009) (ahogy azt fentebb láthattuk) az orosz [+kimerítő] jegyét kérdőjelezi meg, mások fókuszelméletei pedig nem veszik figyelembe a fókusznak ezt a tulajdonságát, így Bródy (1991) vagy Szendrői (2003) a magyar nyelvben, King és Titov (2009) az oroszban, Duszak (1986) a lengyelben.

A [+kimerítő] jegy megkérdőjelezői Wedgwood (2005) érveiből indulnak ki, aki tagadja a magyar azonosító fókusz kimerítő tulajdonságát. Elismeri ugyan, hogy preverbálisan megjelenhet kimerítő értelmezés, de ez pusztán pragmatikai implikátúra, és nem a szerkezeti fókusz jelentésének része. Az implikátúra egyrészt Grice (1967) maximájából következik, ha ugyanis a

beszélő a közlésfolyamat során annyira informatív, amennyire szükséges, akkor mindig a lehető legkimerítőbb választ fogja adni. Érvelésével szemben már Szabolcsi (1981) megállapította, hogy a válasznak a kontextushoz képest kell kimerítőnek lennie. Wedgwood másik érve a [+kimerítő] jegy ellen Sperber és Wilson (1986/95) relevancia elvén alapul, melynek értelmében egy adott kontextusban, kérdésre válaszolva mindig kimerítő választ várunk. Bizonyítéka, hogy egy szerkezeti fókuszot nem tartalmazó angol mondatot (29a) is értelmezhetünk kimerítőnek bizonyos szituációban. Így az ennek megfelelő magyar mondat (29b) sem az azonosító fókusz miatt lesz kimerítő, hanem, mert implikaturát tartalmaz.

- (29) a. *PETER and EVE want coffee,*
Péter-NOM és Éva-NOM akar-PRES.PL kávé-ACC.SG
and JOHN wants tea.
és János-NOM akar-PRES.SG tea-ACC.SG
'PÉTER és ÉVA kér kávé, és JÁNOS kér teát.'
b. PÉTER és ÉVA kér kávé, és JÁNOS kér teát.

(É. Kiss 2006: 42)

Wedgwood szerint tehát – attól a két kivételtől eltekintve, ha a hallgató nyilvánvalóvá teszi, hogy nem vár kimerítő választ, vagy a beszélő jelenti ki egyértelműen, hogy csak részleges információt nyújt – minden választ kimerítőnek értünk, melyért nem a szerkezeti fókusz, hanem az implikatura a felelős.

A [+kimerítő] jegyet megkérdőjelező harmadik érvet É. Kiss (2006) cáfolja. Wedgwood szerint kizárólag a *csak* partikula hordozza a [+kimerítő] jegyet, ezért lehetséges a (30b) két tagmondatát ellentétes kötőszóval szembeállítani. Mivel a (30a) mondatban nincs jelen a [+kimerítő] jegy, ezért a szembeállítás lehetetlen.

- (30) a. ??Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát, de most vettem észre, hogy egy pizzát evett meg.
b. Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát, de most vettem észre, hogy csak egy pizzát evett meg.

(É. Kiss 2006: 44)

É. Kiss (2006) érvelése szerint Wedgwood bizonyítéka azért nem meggyőző, mert a (30b) mondat értelme nem ellentétes, hanem a második tagmondat kiegészíti az elsőt, a kettő közötti kapcsolatnak értelmezőnek kell lennie. Ám Wedgwood érve azért sem helytálló, mert a *csak* partikula skaláris értékkel rendelkezik, mely az alternatívák skálájának nem maximális fokát képviseli.

Wedgwood példájában a számnév is hangsúlyozható, s így a kvantitatív skála legalsóbb fokát (az *egy*et) tartalmazó tagmondat *csak* nélkül is ugyanazt a jelentést hordozza, mint az a skaláris partikulával ellátott mondat. Az ellentétes kötőszó megjelenését a (30b) mondatban tehát a negatív értékelő mozzanat is alátámasztja, és nincs okunk a [+kimerítő] jegyet kétségbe vonni.

A preverbális fókusz [+kimerítő] jegyével szembeni újabb érveket Onea (2009) sorakoztatja fel. A szerző Horváth (2004) elméletére támaszkodva a magyar azonosító fókusz [+kimerítő] jegyét nem a fókuszmozgatásnak, hanem a kimerítő-azonosító projekciónak tulajdonítja. A kimerítőséget szerrinte csak pragmatikailag lehet értelmezni. A magyar azonosító fókusz nem kimerítő, csupán kimerítőbb értelmű, mint más nyelvek, például a német fókusza. Feltételezi, hogy bizonyos prefixumok meglétének köze lehet ehhez, de a [+kimerítő] jegyet kizárólag a *csak* hatókörében fogadja el. A Szabolcsi-féle kimerítőséget vizsgáló tesztek cáfolata után újabb tesztek végez, majd megállapítja, hogy nem lehet egyértelműen kimerítőnek nevezni az ige elé emelt fókuszot, hanem csak azt mondhatjuk, hogy egyes összetevők kimerítőbb értelműek, mint mások.

A magyar fókusz [+kimerítő] jegye mellett Szabolcsi (1981, 1983, 1985), É. Kiss (1998, 2006), Horváth (2004), Kenesei (2006) és Surányi (2010) érvel. A dolgozat további részében tesztek segítségével azt igazolom, hogy a preverbális fókusz a lengyelben is rendelkezik [+kimerítő] jeggyel.

5. A lengyel nyelv két fókuszpozíciója

Jelen tanulmány egyik tézise, hogy az orosz nyelvre kimutatott kétféle fókuszpozíció a lengyel nyelvben is megfigyelhető, s ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, mint az oroszban. Az első két példamondatban az információs fókusz pozícióját vizsgáltam, mely a várt eredményt hozta: a hagyományos téma-réma felosztás értelmében a réma, a kérdésre a válasz, az új információ mondatzáró pozícióban található.

(31) a. *Gdzie się urodził Władysław Reymont?*
 hol REFL.PRON születik-PAST.3SG Władysław Reymont-NOM
 'Hol született Władysław Reymont?'

b. *Władysław Reymont urodził się*
 Władysław Reymont-NOM születik-PAST.3SG REFL.PRON
w Kobielach Wielkich.
 -ban_{PP} Kobielle-LOC.PL Wielkie-LOC.PL
 'Władysław Reymont Kobielle Wielkie-ben született.'

- (32) a. Kto urodził się w Kobielach Wielkich?
 'Ki született Kobielle Wielkie-ben?'
 b. W Kobielach Wielkich urodził się Władysław Reymont.
 'Kobielle Wielkie-ben Władysław Reymont született.'

Ezzel szemben az ige előtti hangsúlyos elem a lengyelben az oroszhoz hasonlóan kap egy plusz jelentést, mégpedig egy kontrasztív értelmezést. A (33a) mondat információs fókuszot tartalmaz, a (34a) kontrasztívát.

- (33) a. Kto napisał Ziemię obiecaną?
 ki-NOM ír-PAST.3SG Ígélet földje-ACC
 'Ki írta Az ígélet földje című könyvet?'
 b. Ziemię obiecaną napisał Reymont.
 'Az ígélet földjét Reymont írta.'
- (34) a. Która książkę napisał Reymont?
 melyik-ACC.SG könyv-ACC.SG ír-PAST.3SG Reymont-NOM
 Potop czy Ziemię obiecaną?
 Özönvíz-ACC vagy Ígélet földje-ACC
 'Melyik könyvet írta Reymont? Az Özönvizet vagy Az ígélet földjét?'
 b. ZIEMIĘ OBIECANĄ napisał Reymont.
 'AZ ÍGÉRET FÖLDJÉT írta Reymont.'

Itt a tárgy hangsúlyozásával a mondat azt jelenti, hogy *Az ígélet földje* című művet és nem más (például az *Özönvizet*) írta Reymont. Ezt a jelentést azért kaphatja meg, mert a bal perifériára emeltük a hangsúlyos elemet, nagyobb hatókört biztosítva neki.

A kérdőíves vizsgálatok tesztmondatai egyértelműen megmutatták, hogy ugyanaz a jelenség figyelhető meg a lengyel nyelv esetében (két fókuszpozíció, a preverbális fókusz kontrasztív jellege), mint a fent bemutatásra került orosz nyelvben.

6. A kimerítő jegy a lengyel nyelvben

A [+kimerítő] jegy vizsgálatához Szabolcsi Anna (1981, 1983, 1985) tesztjeit végeztem el. Az első, mellérendelő teszt alapján arra az eredményre jutottam, hogy a (35b) mondat a (35a)-nak logikai következménye, míg ez nem áll fenn a (36b) mondat esetében, mely nem következik a (36a) mondatból.

- (35) a. Jan kupił chleb i masło.
 János-NOM vesz-PAST.3SG kenyér-ACC.SG és vaj-ACC.SG
 'János vett kenyeret és vaját.'

b. *On kupił masło.*
 ‘Vett vaját.’

(36) a. *Jan CHLEB i MASŁO kupił.*
 ‘János KENYERET és VAJAT vett.’

b. *On MASŁO kupił.*
 ‘Ő VAJAT vett.’

Ennek oka, hogy a fókuszált mondat (36a) kimerítően jellemzi azokat a dolgokat, melyek megvásárlásra kerültek, a kenyér és vaj kettőse alkotja a releváns csoportot. (36a) igaz voltából nem következik (36b) igaz volta; a két mondat nem lehet ugyanabban a szituációban igaz. A (35) mondatoknál nem áll fenn ez a probléma, a (35b) mondat logikai következmény, még akkor is, ha mellesleg kenyeret is vett János. Ha (36b) nem következik (36a)-ból, akkor e két mondat bármelyike koordinálható a másik negáltjával anélkül, hogy ellentmondásba ütköznénk.

(37) *Nie MASŁO Jan kupił, ale MASŁO i CHLEB.*
 ‘Nem VAJAT vásárolt János, hanem VAJAT és KENYERET.’

Itt nincs ellentmondás, annak ellenére, hogy ugyanazt a lexikális elemet ismételtük meg először tagadva, majd állítva. Természetesen ha nem fókuszált elemekkel szeretnénk ugyanezt a műveletet végrehajtani, ellentmondásba ütközünk.

(38) **Zaprosiłam Piotra i Pawła ale nie zaprosiłam Piotra.*
 meghív-PAST.1SG Péter-ACC és Pál-ACC de nem meghív-PAST.1SG Péter-GEN
 *‘Meghívtam Pétert és Pált, de nem hívtam meg Pétert.’

Rooth (1992) tesztjét sem szabad figyelmen kívül hagyni, aki a preverbális fókusszal együtt járó előfeltevést vizsgálta. A kontrasztív fókusz kötelező egzisztenciális preszuppozícióval jár együtt, ha nincs fókusz, az előfeltevés hiányzik.

(39) a. *Jeżeli zabija Jana, będzie smutna.*
 ha megöl-3PL János-ACC lesz-1SG szomorú-NOM
 ‘Ha megölik Jánost, szomorú leszek.’
 b. *Jeżeli JANA zabija, będzie smutna.*
 ‘Ha JÁNOST ölik meg, szomorú leszek.’

A (39a) mondatnál nem tudjuk, hogy megölik-e Jánost, és azt sem, hogy egyáltalán megölnek-e valakit. A (39b)-nél viszont előfeltétel, hogy valaki meghal, és lehet, hogy az éppen János.

Végül a számneves teszt (É. Kiss 2006) is a kimerítőséget vizsgálja. Az *n* számnévi módosító alapjelentése 'legalább *n*', '*n* vagy több' (40a, 41a), fókuszpozícióban (40b, 41b) viszont ez a 'legalább *n*' értelmezés kizárt. A 'legalább *n*' helyett fókuszban 'pontosan *n*' értelmezést kapunk, melyért a fókusz [+kimerítő] jegye a felelős, a lehetséges olvasatot a fókusz kizárólagos azonosításra szolgáló funkciója korlátozza. Így ha azt szeretnénk kifejezni, hogy pontosan *n* dologról van szó, akkor fókuszba tesszük, ami kizárja az *n*-től különböző alternatívákat.

- (40) a. János két hamburgert megeszik egy nap. 'legalább kettőt'
 b. János KÉT HAMBURGERT eszik meg egy nap. 'pontosan kettőt'
- (41) a. *Jan zje dwa hamburgery každy dzień.*
 János-NOM eszik-PRES.3SG két-NUM hamburger-PL.ACC minden nap
 'János két hamburgert megeszik minden nap.' 'legalább kettőt'
 b. *Jan DWA HAMBURGERY zje každy dzień.*
 János-NOM két-NUM hamburger-PL.ACC eszik-PRES.3SG minden nap
 'János KÉT HAMBURGERT eszik meg minden nap.' 'pontosan kettőt'

A [+kimerítő] jegyet vizsgálva ugyanarra a megállapításra jutottunk, mint a magyar kutatók jelentős többsége, akik az azonosító fókuszknak kötelező [+kimerítő] jegyet tulajdonítanak. Ezekkel a tesztekkel bizonyítást nyert, hogy a lengyel preverbális fókusz ezt a jegyét illetően hasonlóan viselkedik a magyar fókuszhoz.

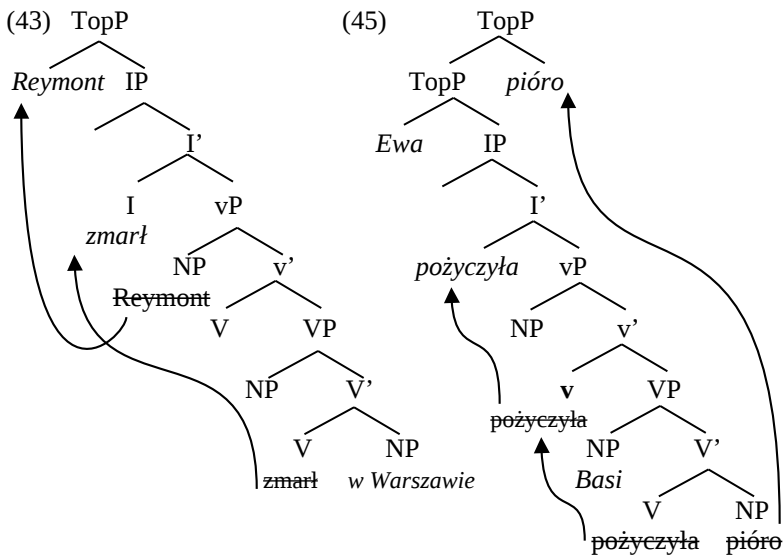
7. A nyelvi adatok magyarázata

Az alábbiakban olyan szintaktikai elemzést javaslok, melyből valamennyi fókuszt tartalmazó lengyel mondatváltozat levezethető, s arra keresem a választ, hogy milyen műveleteket feltételezhetünk (topikalizáció, fókuszálás, extrapozíció). Dyakonova (2009) és Bailyn (2011) elemzésével szemben Rizzi (1998) kartografikus elméletét követem. A következőkben hat mondat szerkezetét mutatom be: az első kettő ige utáni hangsúlyos kifejezést, a többi preverbális fókuszt tartalmaz. Az egyes szerkezeti rajzokban a topikok számát, valamint a topik és a fókusz sorrendjét és pozícióját variálok. A fókusz-topik viszonyának vizsgálatokor King (1995) mutatta ki, hogy a szláv nyelvekben az ige előtt több topik és megjelenhet, s a fókusz és a topik tetszőleges sorrendben követheti egymást. A topik a lengyel mondatszerkezetben állhat fókusz vagy másik topik előtt vagy után, illetve IP előtt. Mind a FocP, mind a TopP a CP tartományban van. A lengyel nyelvben egyetlen fókusz lehetséges egy mondatban (mint a diskurzus-konfigurációs

nyelvek nagy többségében, lásd É. Kiss 1995), a topik azonban rekurzív. A magyar nyelvben – a szlávval ellentétben – elképzelhetetlen, hogy a topikot közvetlenül megelőzze a fókusz, hiszen a kontrasztív fókusz után minden esetben ígének kell következnie. Az információs fókusz mindig *in situ* jelenik meg.

Az első mondatnál az információs fókusz a jobb periferián található, a másodikonál az ige mögött jelenik meg, de nem mondatzáró pozícióban, itt a posztverbális hangsúlyos kifejezés utáni elem extrapozícióját feltételezhetjük.

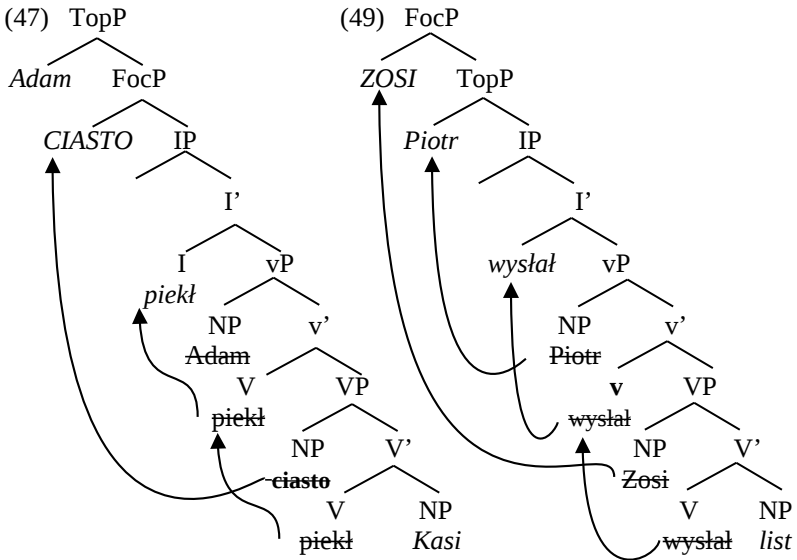
(42) <i>Reymont zmarł w Warszawie.</i>	(44) <i>Ewa pożyczyła Basi pióro.</i>
Reymont- Meghal- -ban Varsó-LOC	Éva- kölcsönad- Barbara- toll-
NOM PAST.3SG PP	NOM PAST.3SG DAT ACC
'Reymont <u>Varsóban</u> halt meg.'	'Éva kölcsönadta a tollát <u>Barbarának</u> .'

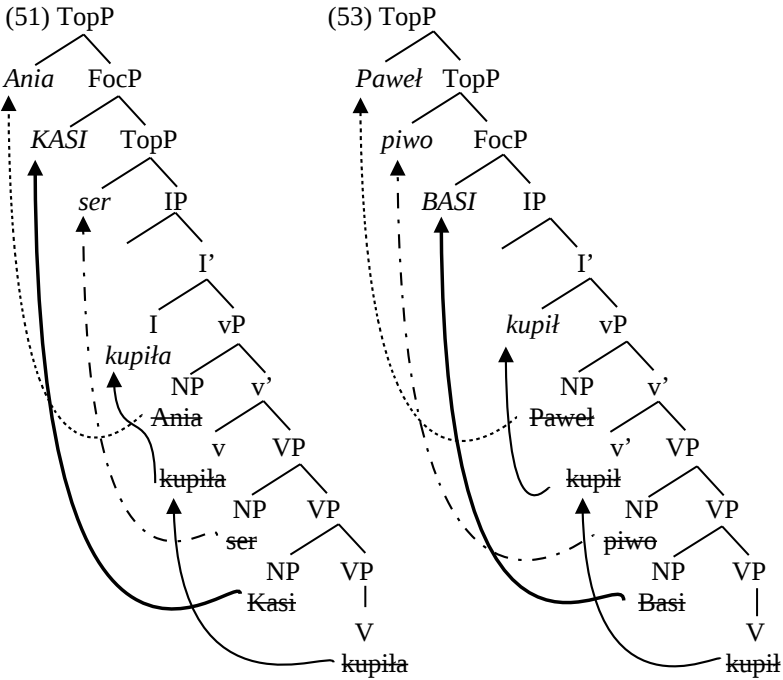
Az alábbi négy mondatban preverbális fókuszot találunk. Közös jellemzőjük, hogy a fókuszált összetevőt az ige elé emeljük egy fókuszos projekció specifikálójába, ahol vezérelni tudja hatókörét. A lengyel fókusz a magyarral ellentétben nem vonzza magához az igét, ezért lehetséges, hogy a FocP-t megelőzhet (46) egy topikalizált összetevő, de követheti is (48), vagy a topik rekurzivitásának köszönhetően egyszerre teljesülhet mindkét feltétel (50-52).

A [+kontrasztív] és [+kimerítő] jegyet viselő preverbális fókusznál tehát a magyarhoz hasonlóan mindig mozgatót feltételezünk.

- (46) *Adam CIASTO piekł Kasi.* (48) *ZOSI Piotr wysłał list.*
 Ádám- sütemény- süt- Kati-DAT Zsófi- Péter- küld- levél-
 NOM ACC.SG PAST.3SG DAT NOM PAST.3SG ACC.SG
 ‘Ádám SÜTEMÉNYT sütött Katinak.’ ‘ZSÓFINAK küldte el Péter a levelet.’

(50)	<i>Ania</i>	<i>KASI</i>	<i>ser</i>	<i>kupila.</i>	(52)	<i>Pawel</i>	<i>piwo</i>	<i>BASI</i>	<i>kupił.</i>
	Anna-	Kati-	sajt-	vesz-		Pál-	sör-	Barbara-	vesz-
	NOM	DAT	ACC.SG	PAST.3SG		NOM	ACC.SG	DAT	PAST.3SG
	'Anna KATINAK vett sajtot.'					'Pál sört BARBARÁNAK vett.'			

A javasolt szerkezetből nemcsak a lehetséges szórendi változatok vezethetők le, hanem a szemantikai és prosódiai értelmezésük is. A FocP specifikálójában álló elem [+kontrasztív] és [+kimerítő] jegyet kap, és fókuszhangsúly esik rá. A nukleáris hangsúlyszabály a vP utolsó elemére teszi a jelöletlen főhangsúlyt, a jobbra kihelyezett elemek pedig másodlagos hangsúlyt kapnak.

8. Összefoglalás

A kétféle fókusz jelenlétét a szláv nyelvekben King (1995) óta számos kutató vizsgálta, azt azonban még nem elemezték, hogy ezek a fókuszpozíciók a

lengyel nyelvben milyen tulajdonságokkal rendelkeznek, hogyan értelmezhetőek, és szintaktikailag hogyan ragadhatók meg. A tanulmány arra vállalkozott, hogy a lengyel nyelv két fókuszpozícióját kimutassa és jellemezze: a preverbális és [+kontrasztív, +kimerítő] jeggyel rendelkező azonosító fókuszt, illetve a mondat jobb perifériáján az *in situ* információs fókuszt.

Felhasznált irodalom

- Bailyn, John Frederick 2011. *The syntax of Russian*. Cambridge University Press, New York, 237–291.
- Bródy Mihály 1991. Remarks on the Order of Elements in the Hungarian Focus Field. In Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian III*. JATE, Szeged, 95–122.
- Derwojedowa, Magdalena et al. 2005. *Język Polski*. Świat Książki, Warszawa. 495–505.
- Duszak, Anna 1986. Semantic explanations in functional sentence perspective. In Dieter Kastovsky – Aleksander Szwedek (eds.) *Trends in Linguistics – Studies and Monographs* 32. Berlin, 27–41.
- Dyakonova, Marina 2009. *A phase-based approach to Russian free word order*. Utrecht, LOT.
- Eschenberg, Ardis 2000. *Polish Focus Structure* [<http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/rrg/eschenberg/eschenberg.pdf>] (Utoljára látogatva: 2011. 01. 31.) 1–79.
- Eschenberg, Ardis 2008. Polish narrow Focus constructions. In Chunmin Lee – Matthew Gordon (eds.) *Topic and Focus. Cross-Linguistic Perspectives on Meaning and Intonation*. Dordrecht, Springer, 23–40.
- É. Kiss Katalin (szerk.) 1995. *Discourse-Configurational Languages*. Oxford, Oxford University Press.
- É. Kiss Katalin 1998. Identificational Focus Versus Information Focus. *Language* 74: 245–273.
- É. Kiss Katalin 2006. Érvék és ellenérvék a fókusz [+kimerítő] jeggyével kapcsolatban. In Kálmán László (szerk.) *A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlós András tiszteletére*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, Tinta Könyvkiadó, 37–48.
- Frascarelli, Mara – Hinterhölzi, Roland 2007. Types of topics in German and Italian. In Kerstin Schwabe – Susanne Winkler (eds.) *On Information Structure, Meaning and Form*. Amsterdam, John Benjamins, 87–117.
- Grice, Herbert Paul 1967. Logic and Conversation. In Cole, Peter – Morgan, Jerry L. (eds.) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York, Academic Press, 41–58.
- Horváth Júlia 2004. Is „focus movement” driven by stress? in Piñón, Christopher – Siptár Péter (eds.) *Approaches to Hungarian* 9. Budapest, Akadémiai Kiadó, 131–158.
- Kenesei István 1986. On the Logic of Word Order in Hungarian. In Werner Abraham – Sjaak e Mey (eds.) *Topic, Focus, and Configurationality*. Amsterdam, John Benjamins. 143–159.

- Kenesei István 2006. Focus as identification. In Valéria Molnár – Susanne Winkler (eds.) *The architecture of focus*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 137–168.
- King, Tracy Holloway 1995. *Configuring Topic and Focus in Russian*. Stanford, CSLI Publications, 63–136.
- Neeleman, Ad – Titov, Elena 2009. Focus, Contrast, and Stress in Russian. *Linguistic Inquiry* 40(3): 514–524.
- Onea, Edgar 2009. Exhaustiveness of Hungarian Focus. Experimental Evidence from Hungarian and German. In Arndt Riester – Edgar Onea (eds.) *Focus at the Syntax-Semantics Interface*. Working Papers of the SFB 732, Vol.3. Stuttgart, 53–68.
- Patona Mária 2010. *A lengyel nyelv két fókuszpozíciója*. [online] [http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk10/A%20lengyel%20nyelv%20k%E9t%20f%F3kuszpoz%EDci%F3ja_PATONA.pdf] (Utoljára látogatva: 2011. 10. 22.) 1–18.
- Pesetsky, David 1987. Wh-in-Situ: Movement and Unselective Binding. In Reuland, Eric J. – Meulen, Alice ter (eds.) *The Representation of (In)definiteness*. Cambridge (MA), MIT Press, 98–129.
- Rizzi, Luigi 1998. The fine structure of the left periphery. In Benincà, Paola – Salvi, Giampaolo (eds.) *Romance Syntax*. Budapest, ELTE, 112–158.
- Rooth, Mats 1992. A Theory of Focus Interpretation. *Natural Language Semantics* 1(1): 75–116.
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford, Blackwell.
- Surányi Balázs 2010. Interface configurations: Identificational focus and the flexibility of syntax. In Ad Neeleman – Ivona Kucerova (eds.) *Information Structure: Contrasts and Positions*. Cambridge (UK), Cambridge University Press. (előkészületben)
- Szabolcsi Anna 1981. Compositionality in Focus, *Folia Linguistica* 15: 141–162.
- Szabolcsi Anna 1983. Focusing Properties, or the Trap of First Order, *Theoretical Linguistics* 10: 125–145.
- Szabolcsi Anna 1985. Pusztá főnév a fókuszban, avagy az elsőrendű predikátumkalkulus csapdája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 229–251.
- Szendrői Kriszta 2003. A stress-based approach to the syntax of Hungarian focus. *The Linguistic Review* 20: 37–78.
- Szwedek, Aleksander 1976. Word order, sentence stress and Reference in English and Polish. *Linguistic Research*, Edmonton.
- Świdziński, Marek 1978. O analizie na składniki bezpośrednio. In Język. Teoria-Dydaktyka. Materiału II. Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce, 3–33.
- Wedgwood, Daniel 2005. *Shifting the Focus: From static structures to the dynamics of interpretation*. Amsterdam, Elsevier, 75–95.